

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Køn, magt og medborgerskab i en globaliseret verden

Siim, Birte

Publication date:
2005

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Siim, B. (2005). *Køn, magt og medborgerskab i en globaliseret verden*. FREIA - Center for Kønsforskning, Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold, Aalborg Universitet. FREIA's tekstserie No. 58

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Birte Siim

Køn, magt og medborgerskab i en globaliseret verden

FREIA

**Tekst
December 2005**

58

*Center for Kønsforskning I Aalborg
Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold
Aalborg Universitet
Fibigerstræde 2
9220 Aalborg Ø
Tel: 96 35 83 10, Fax: 98 15 32 98
Mail: cirka@ihis.aau.dk, www.ihis.aau.dk/freia/index.php*

Birte Siim

Køn, magt og medborgerskab i en globaliseret verden

Birte Siim

Køn, magt og medborgerskab i en globaliseret verden

Tekst udgivet af

FREIA – Center for Kønsforskning i Aalborg

Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold

Aalborg Universitet

Fibigerstræde 2

9220 Aalborg Ø

Tel.: 9635 8310

Tryk: Uni-Print, Aalborg Universitet, 2005

Layout: Cirkeline Kappel

ISSN: 0907-2179

FREIA's tekstserie indeholder arbejdstekster, papers til konferencer og seminarer, projektbeskrivelser, foredragsmanuskripter, kapitler fra bøger mv. lavet af forskere med tilknytning til FREIA eller forskere, som har besøgt centret. Formålet med tekstserien er at udbrede kendskabet til FREIA's aktiviteter både internt og eksternt. Det indholdsmæssige ansvar for de omtalte tekster påhviler alene forfatteren. Redaktører af serien er Ann-Dorte Christensen, Ruth Emerek og Sune Qvotrup Jensen. Teksterne kan bestilles ved Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold, tlf. 9635 8391 eller på e-mail: helle@ihis.aau.dk.

Forord

I oktober 2004 tiltrådte Birte Siim landets første professorat i samfundsvidenskabelig kønsforskning ved FREIA, Center for Kønsforskning, Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold. Denne tekst er en lettere revideret udgave af den tiltrædelsesforelæsning, som hun holdt den 10. juni, 2005.

Ann-Dorte Christensen

Birte Siim

Køn, magt og medborgerskab i en globaliseret verden

Indledning

I denne artikel vil jeg diskutere en række udfordringer til de nationale medborgerskaber, demokratier og velfærdsstater knyttet til globalisering, europæisering og migration. Køn har været anvendt som en indgang til analyse af generelle problemer med inklusion af kvinder og marginaliserede grupper i de moderne demokratier. Spørgsmålet er, om køn også er en central kategori til at forstå de nye udfordringer for medborgerskabet som rejses bl.a. af den voksende migration og øgede globalisering?

Jeg vil i det følgende argumentere for, at køn er endog meget velegnet som en optik til at studere samfundsmæssige forandringer og nye udfordringer til de nationale medborgerskaber knyttet bl.a. til globalisering og migration – ikke mindst hvad angår det dynamiske samspil mellem køn og etnicitet. Der er dog en voksende erkendelse i kønsforskningen af at et isoleret kønsperspektiv ikke længere er nok, at køn må belyses i samspil med andre forskelssættende kategorier som klasse, seksualitet, etnicitet, og nationalitet. Jeg vil mere konkret vise, hvordan køn kan bidrage til at forstå forholdet mellem lighed og forskellighed i den danske medborgermodel. Min påstand i dag er dobbelt, dels at kønsforskningen kan bidrage til en fornyelse af samfundsforskningens forståelse af medborgerskab, dels at der er behov for en nytænkning af kønsforskningen, så den bliver bedre i stand til at belyse, hvordan globalisering og migration påvirker de nye former for differentieringer mellem klasse, etnicitet og køn på nationalt og transnationalt plan.

Denne forelæsning er struktureret omkring tre centrale temaer: 1. Teorier om køn og medborgerskab, 2. Forskning om køn, etnicitet og medborgerskab. 3. Køn, rettigheder og globalt medborgerskab. De to første dele bygger på centrale begreber og empiriske resultater fra min forskning om køn og medborgerskab, mens den tredje del reflekterer over nye temaer knyttet til udfordringerne til køns- og samfundsforskning fra globaliseringen, som jeg vil arbejde med i de kommende år.

Del 1: Teorier om køn og medborgerskab

Her gives et overblik over de senere års teoretiske debat med fokus på kønsforskningens bidrag til teorier og begreber om et mere inkluderende og rummeligt medborgerskab. Her vil jeg bl.a. diskutere de teoretiske dilemmaer mellem lighed og anerkendelse, mellem anerkendelse og omfordeling og mellem kvinders rettigheder og multikulturalisme.

Del 2: Forskning om køn, etnicitet og medborgerskab

Her sættes fokus på karakteristiske træk ved og udfordringer for det danske medborgerregime med udgangspunkt i nyere forskning fra den danske magtudredning, specielt analyser af kønsmagt i forandring, herunder mit eget projekt om udfordringer til medborgerskabet belyst ved etniske minoritetskvindes politiske myndiggørelse.

Del 3: Køn, rettigheder og globalt medborgerskab

Denne del inddrager forholdet mellem det nationale og transnationale niveau. Her fremsætter jeg nogle mere foreløbige refleksioner på baggrund af min igangværende forskning, som berører køn, rettigheder og globalt medborgerskab. Udgangspunktet er, at globalisering, europæisering og migration har udfordret den danske model og selvforståelse, og forholdet mellem det nationale og transnationale niveau er blevet et konflikttema i alle de europæiske velfærdsstater, som også debatten om EU-forfatningen viser.

1. Teoretiske paradigmer om køn og medborgerskab

Medborgerskab handler om inklusion og eksklusion af køn og marginaliserede sociale grupper. Begrebet kan anvendes til at belyse forholdet mellem lighed og anerkendelse og tematiserer samspillet mellem rettigheder, politisk praksis og identiteter på lokalt, national og globalt plan. Medborgertilgangen er en normativ teori inspireret af T.H. Marshall¹, der anvendes til at analysere individer og undertrykte sociale gruppers civile, politiske og sociale rettigheder i et moderne demokrati.

¹ T.H. Marshalls essay "Citizenship and Social Class" blev først trykt i 1950. Det findes nu i en dansk udgave "Medborgerskab og social klasse", Hans Reizels Forlag (2003).

“Medborgerskab er den status som tildeles dem, der er fuldgyltige medlemmer af et samfund. Alle der besidder medborgerstatus er lige med hensyn til de rettigheder og pligter som denne status er forlenet med. Der er intet alment princip, der afgør hvad disse rettigheder og pligter skal være, men samfund hvor medborgerskab er en institution under udvikling, skaber et billede af et medborgerskabsideal, som man kan stræbe efter og måle det opnåede imod.”

(Marshall, 2003)

Marshall's klassiske tilgang til medborgerskab satte fokus på den mandlige forsørgers inklusion i demokratiet og prioriterede dermed kampen for de hvide mandlige lønarbejderes rettigheder i det kapitalistiske samfund. Modellen byggede på en mandlig lønarbejdernorm, og kvinder blev anden klasses borgere på grund af deres økonomiske og juridiske afhængighed som mødre og hustruer. Medborgerskabsparadigmet blev senere kritiseret fra en køns- og minoritetsoptik², fordi det ikke tematiserede kvinders erfaringer og problemer. Begrebet er siden blevet videreudviklet og er i dag et centralt paradigme til at belyse kvinder og minoritetsgruppers kamp for rettigheder, lighed og anerkendelse og indflydelse på lokalt, nationalt og transnational plan.

I Danmark blev medborgerskabsbegrebet første gang anvendt systematisk i et forskningsprojekt i den medborgerundersøgelse, der blev gennemført af en forskergruppe på AAU i 1989 med deltagelse af Johannes Andersen, Ann-Dorte Christensen, Kamma Langberg, Lars Torpe og undertegnede, samt Jens Hoff, KU, og Jørgen Goul, AU.³

Begrebet har gennem 90'erne vundet stor udbredelse både i forskning og politik. Det er f.eks. centralt i Integrationsloven af 1999 og er et af nøglebegreberne i den danske magtudredning. Medborgerskab er blevet et populært tværvideenskabeligt begreb. Der er enighed om, at medborgerskab omfatter tre centrale dimensioner: 1) status, som hen-

² Se Carole Pateman, *The Sexual Contract* (1988), Iris Marion Young, *Justice and the politics of difference* (1990), Anne Phillips *The Politics of Presence* (1995), Ruth Lister *Citizenship. Feminist perspectives* (1997) og Birte Siim *Gender and Citizenship: Politics and Agency in France, Britain and Denmark* (2000).

³ Medborgerundersøgelsens resultater blev publiceret i to bøger: Johannes Andersen, Ann-Dorte Christensen, Kamma Langberg, Birte Siim og Lars Torpe, *Medborgerskab - Demokrati og politisk deltagelse* (1993) og Johannes Andersen og Lars Torpe *Demokrati og politisk kultur* (1994).

viser til rettigheder og pligter, 2) politisk deltagelse og 3) politiske identiteter, som henviser både til individer, sociale grupper og nationale tilhørsforhold eller 'belonging', Benedict Andersons klassiske formulering fra *Imagined Communities* (1983).

Nogle forskere har kritiseret Marshalls teoretiske ramme fra et transnationalt perspektiv, fordi medborgerskab er knyttet entydigt til nationalstaten. Andre har med inspiration fra hans forståelse af medborgerskab som medlemskab af et fællesskab udviklet en bredere diskurs, hvor det transnationale perspektiv, som bl.a. omfatter regler for statsborgerskab kan ses som en særlig dimension af medborgerskabet, f.eks. Nira Yuval-Davis i *Gender and Nation* (1997). Den pointe udfoldes nærmere i del 3.

I de senere år har specielt kønsforskningen været interesseret i at undersøge *det levede medborgerskab*, 'lived citizenship'⁴, et begreb der sætter fokus på det dynamiske samspil mellem officielle diskurser og individer og grupperes værdier, holdninger og praksis. Det belyser bl.a., hvordan medborgerne bruger deres rettigheder, udtrykker identiteter og tilhørsforhold, og hvordan individer og sociale grupper interagerer, herunder forholdet mellem majoriteten og minoriteterne.

Lighed og anerkendelse af forskellighed

Spændingen mellem visioner om lighed og idealer om anerkendelse af kønnenes forskellighed har været et centralt tema i kønsforskningen. Carole Pateman (1988) kaldte dette for Mary Wollstonecrafts dilemma. Det henviser til, at kvinder i moderne samfund er fanget mellem en strategi, der satser på at inkludere kvinder som lige medborgere og dermed tenderer mod at underbetone deres partikularitet 'som kvinder', og en strategi som satser på at fremhæve deres partikularitet og forskellighed og dermed tenderer mod at reproducere uligheden.

⁴ Der er en voksende erkendelse af, at medborgerskab må studeres kontekstuel, og at medborgerskabets indhold og betydning er påvirket af den sociale, politiske og kulturelle kontekst og præget af forskellige historiske traditioner (Siim, 2000; Lister, 2003). Det levede medborgerskab udtrykker disse perspektiver på individniveau, idet det henviser til 'the meaning that citizenship actually has in people's lives and the ways in which people's social and cultural backgrounds and material circumstances affect their lives as citizens' (Hall and Williamson, 1999; 2, citeret fra Lister, 2003; 3)

I et post-marshalliansk perspektiv er køn, etnicitet og mindretallenes position i liberale demokratier blevet centrale temaer for forskningen. Fokus er på spændingen mellem lighed og anerkendelse af kulturel forskellighed, mellem multikulturalisme og lighed mellem køn.

Universelle teorier og begreber er i stigende grad blevet kritiseret for at være ekskluderende, idet de ikke medtænker forskelle mellem kvinder og undlader at udfordre race- og klassemæssige privilegier. Der har været en voksende kritik at teorier om køn, der bygger på et begreb om kvinders fælles interesser og identiteter, fordi de underbetoner forskelle og diversitet mellem kvinder og henviser til en fælles identitet, der ikke længere kan tages for givet.

Køn forstås i dag som en konstruktion. Det betyder, at køn ikke er noget 'vi er' men noget 'vi gør'. Modernitet og individualisering i de posttraditionelle samfund har skabt større handlefrihed, men der er ikke tale om fuldstændigt frie valg. Vi handler inden for nogle samfundsmæssige rammer bestemt af både materielle strukturer, lovgivning og diskurser, som alle er med til at definere, hvad kønnet betyder og dermed til at påvirke kvinders handlemuligheder i et givet samfund på et bestemt tidspunkt. Det er derfor afgørende både at belyse diskursernes definitionsmagt, hvordan der tænkes og tales om køn i den officielle diskurs, og at belyse hvem der har magten til at definere og repræsentere gruppen kvinder.

Flere forskere har formuleret radikale teorier om et inklusivt medborgerskab, der omfatter både kvinder og undertrykte og marginaliserede grupper, f.eks. Iris Marion Young i bogen *Justice and the Politics of difference* (1990). Argumentet er her, at undertrykte grupper har krav på 'a voice and a vote' dvs. krav på et mere inklusivt medborgerskab, der bygger på lighed og anerkendelse af kulturel forskellighed. Et andet mere omdiskuteret eksempel er den canadiske filosof Will Kymlicka, der i bogen *Multicultural Citizenship* (1995) har introduceret et begreb om et multikulturelt medborgerskab baseret på kollektive grupperettigheder. Han argumenterer for, at hovedproblemet i liberale demokratier er den kulturelle eksklusion af minoritetsgrupper, og idealet om et multikulturelt medborgerskab skal sikre kulturel anerkendelse og politisk indflydelse både for etniske minoriteter og natio-

nale mindretal, bl.a. gennem finansiel støtte til etniske og religiøse grupper, og garanterede pladser for etniske og nationale minoriteter i de nationale parlamenter. Kymlicka skelner mellem *autonome rettigheder* til nationale mindretal, f.eks. aboriginals, og *poly-etniske* rettigheder til religiøse og etniske mindretal.

Det er omdiskuteret hvordan vi skal forstå forholdet mellem multikulturalisme, minoriteters rettigheder og kønslighed. Den multikulturelle tilgang har rejst en intens debat om forholdet mellem multikulturalisme og kønslighed. I en meget omtalt artikel "Is Multiculturalism Bad for Women" fra 1999⁵ argumenterede den amerikanske teoretiker Susan Moller Okin for, at multikulturalisme er en barriere for at sikre og udvide kvinders rettigheder. Okins tilgang hviler på en kontroversiel hypotese, at gruppe- og minoritetsrettigheder i sig selv er skadeligt for kvinder. Argumentet er dels, at de traditionelle kulturer er patriarkalske og derfor bidrager til at styrke mænds kontrol over kvinder, og dels at det er de mest magtfulde mænd, som har mulighed for at fortolke og formulere gruppens værdier, praksis og interesser. Det betyder, at hun fortolker kønslighed og kvinders rettigheder som værende i modsætning til andre former for gruppe- og minoritetsrettigheder.

Okins to nøglebegreber er feminisme og multikulturalisme. Feminisme defineres som: "Troen på at kvinder ikke må diskrimineres på grund af deres køn, at de skal anerkendes som mennesker med menneskelig værdighed af samme værdi som mænd og de skal have mulighed for at vælge at leve et liv lige så frit og rigt som mænd" (Okin, 1999; 10). Multikulturalisme defineres som troen på, at: "minoritetskulturer bør beskyttes gennem specielle grupperettigheder og privilegier, for eksempel garanteret politisk repræsentation eller ret til at indgå polygame ægteskaber." (Okin, 1999; 11) Okins forståelsen af multikulturalisme er meget kontroversiel, fordi den sætter multikulturalisme lig med minoritetssamfundets beskyttelse af særrettigheder. Dermed negligeres andre aspekter, f.eks. majoritetssamfundets ansvar for ikke at diskriminere mindretal. En alternativ forståelse kunne være "en form for multikulturalisme som effektivt behandler alle individer som hinandens moralsk ligeværdige" (Cohen, 1999; 5)

⁵ Okins artikel er senere optrykt i bogen *Is Multiculturalism Bad for Women?* Susan Moller Okin with respondents, ed. By Joshua Cohen, Matthew Howard, and Martha C. Nussbaum, Princeton: Princeton University Press (1999).

Okins artikel har rejst en vigtig debat, der har bidraget til at synliggøre spændingerne mellem kvinders rettigheder og minoritetsrettigheder. Jeg mener dog, at Okins tilgang bør kritiseres, dels fordi den hviler på en statisk forståelse af forholdet mellem køn og kultur og en essentialistisk forståelse af etnicitet. Det betyder, at kultur bliver forklaringen på kvinders undertrykkelse. Hendes kønsforståelse bygger derudover på en strukturalistisk patriarkatsforståelse, hvor magt forstås ensidigt som mænds kontrol over kvinders seksualitet og reproduktion. Kvinder ses som ofre for patriarkatet, og familie og religion fortolkes udelukkende negativt som elementer i mænds kontrol over kvinders reproduktion og seksualitet.

Flere forskere har fremhævet, at der eksisterer en analytisk spænding mellem lighed og anerkendelse af forskellighed. Der er i 90'erne identificeret et paradigmeskift fra teorier om retfærdighed, der sætter fokus på social og økonomisk lighed og forfølger en omfordelingspolitik til gavn for undertrykte og marginaliserede grupper, til teorier, der sætter fokus på diversitet og respekt for forskellighed og forfølger en anerkendelsespolitik. Et eksempel er den amerikanske filosof Nancy Frasers teori om køn og retfærdighed, som belyser forholdet mellem begge typer af retfærdighed: Både den form for retfærdighed, der hviler på manglende anerkendelse og den retfærdighed, der hviler på økonomisk udbytning. Den er fremsat i bogen *Justice interrupted. Critical Reflections on the Postsocialist Condition* (1997) og senere udviklet i debatten med Axel Honneth i *Redistribution or Recognition* (2003).

Fraser har analyseret dilemmaet mellem de to typer af retfærdighed og diskuteret strategier til at overvinde dilemmaet. Hun har formuleret en idealtypisk model, som viser hvorledes forskellige typer af politikker rettet enten mod køns-, race- og klassesdifferentiering kan bidrage til enten at overvinde eller bekræfte dette dilemma. Formålet med teorien er at skabe en syntese mellem begge typer retfærdighed, da social retfærdighed kræver både omfordeling og anerkendelse. Politikker, der retter sig mod en omfordeling af sociale goder, som for eksempel lønarbejde og omsorg, må knyttes sammen med politikker, der retter sig mod behovet for anerkendelse af forskellighed, f.eks. kropslig integritet, seksuel præference og kulturel praksis. Frasers model er præget af den amerikanske kontekst, og den er kritisk over for alle former for identitetspolitik, der opprioriterer sociale gruppers kulturelle identite-

ter og erfaringer og dermed ikke bidrager til at ophæve men snarere bekræfter skellet mellem 'dem og os'.

Ifølge Fraser er sociale grupper udsat for forskellige former for uretfærdighed, der ofte har forskellige rødder. Hendes pointe er, at køn (og race) som kollektiver er underlagt begge typer uretfærdighed, og at dilemmaet mellem lighed og anerkendelse af forskellighed kan overvindes gennem en transformativ anerkendelsespolitik, der ikke bekræfter men dekonstruerer og destabiliserer kønsforskellene, og en transformativ økonomisk politik, der ikke reproducerer men ophæver den økonomiske ulighed (1997; 27-33). Hun har senere formuleret en bagvedliggende universel norm 'participatory parity', der er et krav om alle gruppers lige deltagelse i den demokratiske debat og lighed i social praksis (Fraser, 1992).

En række andre forskere har ligeledes tematiseret spændingen mellem undertrykte gruppers kamp for lige rettigheder og minoritetsgruppers politiske og kulturelle anerkendelse. Ruth Lister har i sin seneste bog formuleret en spænding mellem to typer af retfærdighed mellem en universalistisk etik for retfærdighed og en partikularistisk etik for omsorg, som skal sikre lige status for kvinder og mænd i deres forskellighed. Hun argumenterer for, at der er tale om en kreativ spænding som kan overvindes gennem det hun kalder 'differentieret universalisme' (Lister, 2003; 90). Listers vision om differentieret universalisme indebærer, at universel lighed kun kan opnås gennem større opmærksomhed overfor samfundets diversitet (2003; 91).

Globalisering og europæisk integration har som allerede nævnt inspireret til et begreb om et post-nationalt medborgerskab, der henviser til behovet for at udvikle medborgerskab ud over nationalstaten. Et post-nationalt medborgerskabsbegreb skelner mellem et eksternt og internt aspekt af medborgerskab. Det interne aspekt er knyttet til nationalstaten og handler om rettigheder for borgere og individer, der lever lovligt i landet, og det eksterne aspekt handler om regler for opnåelse af statsborgerskab.

Min foreløbige konklusion er, at lighed og anerkendelse af forskellighed må forstås som to forskellige dimensioner af medborgerskab, og der er en voksende erkendelse af, at interaktionen mellem de to er af-

hængig både af den nationale og transnationale konfiguration, f.eks. i Barbara Hobsons seneste bog *Recognition Struggles. Contested Identities, Agencies and Power* (2003). Det betyder, at medborgerskab må forstås og analyseres som en multidimensionel konstruktion, da mennesker er medlemmer af mange fællesskaber, lokale, etniske, nationale og transnationale.

2. Forskning om køn, etnicitet og medborgerskab

I dette afsnit vil jeg belyse tre aktuelle udfordringer til det danske medborgerskab, som er inspireret af mit bidrag til magtudredningen:

- Den demokratiske udfordring.
- Den multikulturelle udfordring.
- Den kønspolitiske udfordring.

De tematiserer hver på sin måde interaktionen mellem køn, etnicitet og andre forskelssættende kategorier, og de kan derfor bidrage til at belyse det generelle dilemma mellem lighed og anerkendelse af forskellighed i moderne demokratier.

Den danske magt- og demokratiudredning⁶ har undersøgt det danske medborgerskab og ser integration af indvandrere, europæisering og globalisering som de væsentligste udfordringer til medborgerskab og demokrati. I den afsluttende bog fra forskningsledelsen *Magt og demokrati i Danmark – hovedresultater fra magtudredningen* (2003) opdeles globalisering i tre:

- den økonomiske globalisering henviser til en stigende udveksling af varer, stigende direkte investeringer, frie kapitalbevægelser og stigende finansielle transaktioner,
- den politiske globalisering henviser til at politiske beslutninger i stigende omfang træffes på overnationalt niveau, i formelle og uformelle organisationer og netværk. Europæisering kan både ses

⁶ Folketinget besluttede i 1997 at gennemføre "En analyse af demokrati og magt i Danmark" - eller i daglig tale magtudredningen. Den uafhængige forskningsledelse bestod af Lise Togeby (forskningsleder), Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen og Signild Vallgård, som også var forfattere til magtudredningens afsluttede bog *Magt og demokrati i Danmark - hovedresultater fra Magtudredningen* (2003).

som et aspekt af globaliseringen eller som en modvægt til globaliseringen,

- den teknologiske og kulturelle globalisering henviser f.eks. til udviklingen i kommunikationsteknologien.

Fællesnævneren er fremhævelsen af transaktioner og netværk og stigende gensidig afhængighed på tværs af landegrænser, kontinenter og regioner (side 286), og det fremhæves at globaliseringen både kan bidrage til at indskrænke og udvide de demokratiske handlemuligheder inden for og på tværs af landegrænserne (side 304).

Køn har ikke stået så centralt i den danske magtudrednings analyser som i de svenske og norske magtudredninger. I projektet “Kønsmagt i forandring” analyseres forandringer i kønsmagten i et teoretisk og empirisk perspektiv af Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen og undertegnede. I artiklen⁷ “Magtens kønnede ansigter” reflekterede vi over to hovedpositioner i kønsforskningens magtanalyser, det strukturalistiske genussystem og det mere aktørorienterede empowerment perspektiv. Vi argumenterer her for at udvikle et dobbeltperspektiv på magt, som forbinder et struktur og et aktørniveau. Målet var at udvikle en dynamisk magtforståelse, der kunne analysere både potentialer og barrierer for inklusion af kvinder og marginaliserede og undertrykte grupper. Pointen er, at vi med kønnet som prisme kan synliggøre disse inklusions- og eksklusionsprocesser, ligesom det bliver lettere at få øje på, hvem der har magten til at definere den politiske dagsorden, herunder bestemme hvor grænsen mellem det private og offentlige går.

Dette dobbeltperspektiv på magt blev udfoldet i tre konkrete projekter: I Ann-Dorte Christensens projekt: “Køn og empowerment – politiske strategier og politiske identiteter, i Anette Borchorsts projekt: “Køn, magt og politiske beslutninger” og i mit eget projekt: “Køn, medborgerskab og magt- etniske minoritetskvinders politiske myndiggørelse”. Her blev det dobbelte perspektiv på magt forstået som individer og sociale grupperes inklusion og eksklusion i forhold til medborgerskab og demokratiske fællesskaber.

⁷ Artiklen er et bidrag til Peter Munk Christiansen og Lise Togeby, *På sporet af magten* (2003).

Køns- og demokratiforskning har analyseret forholdet mellem køn og medborgerskab og en af hovedkonklusionerne er, at den danske demokratiske og kønspolitiske model har været en fordel for kvinder. I bogen Christensen og Siim: *Køn, demokrati og modernitet – mod nye politiske identiteter* (2001) argumenterer vi for, at der er sket en politisk magtmobilisering, eller empowerment, af kvinder i politik gennem deres deltagelse i sociale bevægelser, frivillige organisationer og netværk. Resultatet er, at kvinder gennem de sidste 20 år er blevet inkluderet både i det danske demokrati i bred forstand og i den danske politiske elite. Det var mit udgangspunkt for at belyse, om og på hvilken måde den danske model for et aktivt medborgerskab baseret på bred folkelig deltagelse og kollektiv mobilisering af borgerne i det civile samfunds organisationer i dag kan udvikles til at omfatte flygtninge og indvandrere.

Jeg har tidligere analyseret køn og medborgerskab i Frankrig, England og Danmark med inspiration fra Bryan Turners komparative medborgermodel⁸. Modellen har to dimensioner: 1) en velfærdsdimension og 2) en politisk deltagelsesdimension. I mine analyser af medborgerskab og etnicitet jeg har videreudviklet medborgerforståelsen til det transnationale niveau med inspiration fra Ruud Koopman and Paul Stathams komparative model i *Challenging Immigration and Ethnic relations Politics. Comparative European Perspectives* (2000). Modellen er velegnet til at belyse forskellige migrationsregimer, da den fokuserer på samspillet mellem de politiske mulighedsstrukturer som forskellige institutionelle rammer giver til statsborgere, ikke-statsborgere og minoritetsorganisationer. Koopman og Strathams model har ligeledes to dimensioner: Den ene er en formel og legal basis for statsborgerskab – en *vertikal dimension*, som placerer et land mellem et etno- kulturelt og et territorialt pol. Den anden er en politisk-kulturel – en *horizontal dimension* – der placerer et regime mellem kulturel monisme (assimilation) og kulturel pluralisme.

I et komparativt europæisk perspektiv kan den danske case tolkes som en ekstrem case, fordi vi har bevæget os fra et af de mest liberale til et af de mest restriktive migrationsregimer mellem 1982 til 2002. Den er

⁸ Bryan Turners model blev udviklet i artiklen "Outline of a theory of citizenship" først trykt i *Sociology*, vol. 24, no.2, 1990.

desuden velegnet til at illustrere, hvordan de eksterne og interne aspekter af migrationspolitik hænger sammen. Indvandringspolitik har gennem de sidste 20 år haft et dobbelt formål: at begrænse indvandring og øge integrationen af indvandrere og flygtningen som bor lovligt i landet. Integrationspolitik henviser til den kulturelle, sociale og politiske dimension af medborgerskabet, som bestemmer hvilke rettigheder og pligter de fremmede, som bor lovligt i landet, har.

Lise Togeby har i en række arbejder belyst de etniske minoriteters politiske medborgerskab på baggrund af survey-analyser. Hun diskuterer i bogen *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter* (2003), hvad der karakteriserer det danske migrationsregime, og hvilke muligheder der er for at inkludere etniske minoriteter på lige fod med danske medborgere. Togeby fremhæver, at der er en spænding i den danske medborgermodel mellem en tendens til kulturel pluralisme og assimilation. På baggrund af hendes empiriske analyser konkluderer hun, at Danmark igennem de sidste 20 år har bevæget sig i retning af assimilation. Jeg er enig i denne konklusion og mit forskningsprojekt belyste, hvad denne udvikling betyder for etniske minoritetskvinders medborgerskab.

Køn og etnicitet

I det følgende vil jeg diskutere nogle udfordringer til det danske demokratiske medborgerskab med udgangspunkt i min egen forskning, som sætter fokus på samspillet mellem køn og etnicitet, som er et centralt men underbetonet emne i et medborgerperspektiv. Undersøgelsen⁹ for den Danske Magt- og Demokratiudredning: Medborgerskabets udfordringer – etniske minoritetskvinders politiske myndiggørelse (Siim, 2003) belyste minoritetskvinders aktive medborgerskab. Fokus var på ‘det levede medborgerskab’, idet undersøgelsen gennem kvalitative interviews belyste, hvordan en gruppe politisk aktive mino-

⁹ Undersøgelsen er et eksempel på en analyse af ‘levet medborgerskab’, der belyser hvilken betydning medborgerskab har for en gruppe minoritetskvinder. Den er kontekstualiseret, idet etniske minoritetskvinders politiske myndiggørelse belyses dels i forhold til den danske demokratimodel og dels i forhold til de organisationer, som de er en del af. Den er situeret, idet den studerer samspillet mellem personernes livshistorie og de konkrete foreningers historie og politisk-kulturelle udvikling. Undersøgelsen blev gennemført i december-januar, 2001-2002 som en kvalitativ interviewundersøgelse med 12 minoritetskvinder, der alle var valgt igangsættere af frivillige foreninger, og to ledere af majoritetsorganisationer, der henvender sig til minoritetskvinder. Interviewene var semi-strukturerede og omfattede to dimensioner: Den enkeltes livsløb og politiske biografi, og individets relation til det politiske og kvindepolitiske fællesskab (Siim, 2003; 19-22).

ritetskvinder lever og oplever barriere og muligheder i den danske medborgerskabsmodel. Formålet var at diskutere, om og hvordan den danske medborgermodel og den danske kønspolitiske model kan anvendes til inklusion af etniske minoritetskvinder.

Det konkrete udgangspunkt var en undren over den negative officielle diskurs om etniske minoriteter og et ønske om at høre etniske minoritetskvinders egne erfaringer og oplevelser. Etniske minoriteter er kommet på den politiske dagsorden, men vi hører sjældent kvindernes stemmer i den offentlige debat. Nogle af hovedspørgsmålene i bogen er: Hvordan ser politisk aktive minoritetskvinder på ligestilling mellem køn i det private og offentlige liv? Hvilke ideer og forestillinger har de om lighed og anerkendelse? Hvilke diskurser og strategier for politisk myndiggørelse har etniske minoritetsorganisationer? Den overordnede målsætning var at analysere, hvilke særlige barrierer etniske minoritetskvinder skal overvinde for at komme til orde i det danske samfund og i minoritetskulturerne.

Analyser af den danske demokratimodel i et historisk og komparativt perspektiv har som nævnt peget på, at modellen har bidraget til at fremme danske kvinders rettigheder, deltagelse og politiske myndiggørelse. Det kritiske spørgsmål er, om den kan få samme betydning for etniske minoritetskvinder. Det blev belyst gennem en eksplorativ interviewundersøgelse af en gruppe ildsjæle, som var mønsterbrydere, idet de selv har været igangsættere for eller har haft en central position i fem etniske, tværetniske og danske foreninger: nemlig Dialog 2, Vision, INDSAM, Kvinderådet, Evas Ark.

Med udgangspunkt i kvindernes politiske praksis i frivillige foreninger belyste bogen muligheder og barrierer for politisk myndiggørelse gennem en analyse af samspillet mellem etnisk identitet, national identitet og kønspolitiske identiteter. Minoritetskvinders liv skildres i spændingsfeltet mellem individ og kollektiv, familien og det offentlige liv, samt ligestilling og ligestilling. Undersøgelsen bidrager derfor til at belyse det demokratiske dilemma mellem lighed og anerkendelse af kulturel forskellighed og forholdet mellem kønsligestilling og multikulturalisme.

Undersøgelsen konkluderede, at der er en række nye udfordringer til det danske medborgerskab, som i rapporten blev sammenfattet til:

- *Den demokratiske,*
- *den multikulturelle og*
- *den kønspolitiske udfordring*

Den demokratiske udfordring

Den demokratiske udfordring handler om, hvordan det danske samfund kan sikre at alle medborgere får lige muligheder for at deltage i samfundsdebatten og øve indflydelse på samfundets politiske beslutninger. Beretningerne giver demokratisk set et relativt nuanceret billede af etniske minoritetskvindens medborgerskab, magt og myndiggørelse. De tegner samlet set et både lyst og mørkt billede af minoritetskvindens virkelighed med udgangspunkt i deres politiske praksis og identiteter. Beretningerne illustrerer på den ene side, at der her er en gruppe veluddannede kvinder med selvtillid, evner til selvorganisering og et stærkt engagement i at styrke andre minoritetskvindens samfundskompetence, politiske selvtillid og kollektive organisering. Politisk myndiggørelse må ses som en langsom proces, men der er ingen tvivl om, at de aktive kvinder oplever, at det er lykket for dem at gøre en forskel, specielt i de små etniske og tvær-etniske foreninger, ikke mindst i forhold til lokalsamfundet, i mindre grad i de nationale paraplyorganisationer.

Beretningerne giver på den anden side et mørkt billede af kvindernes oplevede diskrimination, ikke mindst som følge af mediernes stereotypisering af religiøse mindretal, specielt efter 11. september 2001. Bogen konkluderer, at det er et selvstændigt demokratisk problem, at de etniske minoritetskvinde oplever, at de har vanskeligt ved at blive hørt i den politiske offentlighed, føler sig politisk afmægtige og tvivler på deres muligheder for at komme til orde i det politiske system.

Beretningerne viser samlet set, at de danske idealer om at aktivt medborgerskab, der bygger på græsrodsorganisering og aktivitet i frivillige foreninger har været en inspiration for de interviewede minoritetskvinde, der betegner sig selv som 'hamrende aktive'. Fortællingerne illustrerer, hvordan en gruppe politiske ildsjæle med stor kreativitet

blander den danske foreningskultur med deres egne traditioner for kvindeforeninger. Derigennem skaber de nye former for tvær-etniske græsrodsorganisationer 'fra neden', som er åbne overfor det danske samfund og ønsker at organisere sig på tværs af etnisk tilhørsforhold. Samtidig fortæller de om kvindernes afmagt i forhold til medierne og det politiske system, og de peger på at der eksisterer nogle særlige begrænsninger i den danske demokratiske model for at respektere mindretals rettigheder og inkludere etniske minoriteter som lige medborgere.

Den multikulturelle udfordring

Den multikulturelle udfordring handler om respekt for forskellig religion, kultur og værdier, herunder også for forskellige familiekulturer og ligestillingsnormer. De interviewede kvinder lever, ligesom flertallet af minoritetskvinder, mellem flere kulturer – mellem den individualiserede danske majoritetskultur og en mere familieorienteret minoritetskultur. De har derudover en række særlige træk. De er ildsjæle, der hver for sig udtrykker et stærkt ønske om at forbinde de demokratiske medborgeridealer om lighed og lige rettigheder med et krav om respekt for minoritetsgruppers religion, kultur og værdier. De fleste er opvokset i en kultur med et stærkt familiesammenhold og mindre individualisme end den danske majoritetskultur. De er stolte af deres store familier og stærke familieband, og de oplever som regel deres egen familie som en ressource, hvor begge forældre har støttet dem i deres uddannelse og bakket op om deres politiske arbejde. De er generelt kritiske overfor tvangsægteskaber, men de fleste accepterer arrangerede ægteskaber, hvis de er udtryk for de unges frie valg.

“Det, jeg elsker ved mine forældres kultur, er familiesammenholdet. Det er enormt. Ulempen ved det er selvfølgelig den sociale kontrol, fordi alle kender alle. Men det synes jeg er rigtig godt. Hvis der er en, der har et problem, bliver det hurtigt opdaget, og så kan man hurtigt hindre, at problemet udvikler sig. Der er få mennesker, der er ensomme. Men der er en tendens til en stigende individualisering, og at folk flytter hjemmefra. Det er ellers ikke noget man har gjort, før man blev gift. Kun hvis man f.eks. skulle læse i Århus. Det ville jeg have fået lov til, men det er ikke alle, der ville det. Hvis det var muligt ville hele min familie have flyttet med.

Men jeg ville aldrig gøre det, for jeg kan ikke leve uden mine forældre. De bor også i ..., og jeg flytter aldrig væk. Hvis du har brug for din familie, så er de der. F.eks. kan jeg altid sende min datter hen til mine forældre. Hver dag, hvis det skulle være. Uden at jeg tænker den tanke, at det er synd for dem”.

(Interview, Siim, 2003:77)

De interviewede kvinder fortæller, at de, ligesom mange etniske minoriteter, er splittet mellem to verdener og lever med dobbelte identiteter, for eksempel som ‘dansk muslim’ eller ‘dansk-pakistaner’. De oplever desuden, at de kulturelle konflikter er særligt voldsomme for unge piger, som har et ønske om større selvbestemmelse. De fortæller, at der i dag foregår en kulturrevolution i mange indvandrerfamilier. De er en særlig gruppe, idet de har overskud til at formulere en vision om at forene de moderne idealer om individuel selvbestemmelse med en social og politisk praksis, der bygger på et stærkt fællesskab og et tæt familiesammenhold inspireret af deres egen kulturelle baggrund.

Den kønspolitiske udfordring

Beretningerne illustrerer, at det er en selvstændig kønspolitisk udfordring at sikre, at kvinders stemmer i fremtiden kan blive hørt ikke kun i den politiske offentlighed, men også i de etniske minoritetsorganisationer. De viser, at kvinderne ønsker at forbinde individuel selvbestemmelse med en mere solidarisk familieorienteret kultur. I den danske demokratiske og kønspolitiske model opfattes familien som en del af det civile samfund, og de frivillige foreninger bliver opfattet som et bindeled mellem familien og det offentlige liv (Christensen og Siim, kap. 3). Den moderne familie skal derfor bidrage til at udvikle individets selvstændighed og demokratiske kompetencer, og det forventes i dag, at forældre er politisk aktive omkring deres børn i skoler og daginstitutioner.

Samtalerne viser, at de aktive minoritetskvinder er inspireret af de danske demokrati- og ligestillingsideal, selv om de evt. lever i andre familieformer, og de har udviklet forskellige strategier for, hvordan konflikten mellem ‘ude’ og ‘hjemme’ og mellem det private og offentlige liv skal tackles:

“Det er således svært for en kvinde at gå hen til en mandegruppe og argumentere for sine synspunkter, uden at situationen bliver misforstået. Det er svært for en tyrkisk kvinde at gå ind i politik, især pga. mediernes rolle i politik. Medierne skal have fat i noget interessant eller kontroversielt, sådan er det også med tyrkere, de skal også have fat i noget på en person. ... Hvis man går ind i politik, så skal man virkelig have nogle basale færdigheder på plads. Man skal virkelig være overbevisende ved hjælp af sin uddannelse og vise, at man er noget uafhængigt af alle. Du skal være stærk nok til at stå alene, og det er det, jeg tror, at mange tyrkere ikke synes, at de kan. Både at skulle forsvare sig overfor de kritiske danskerne, men også samtidig indadtil i forhold til sit bagland. Det er en svær balance. Jeg tror, det er det, der afskrækker mange tyrkiske kvinder”.

(Interview, Siim 2003; 95)

Beretningerne illustrerer, at der er ofte en spænding mellem majoritetssamfundet og minoriteternes kønspolitiske identiteter, positioner og kulturer. De aktive kvinder er hver på deres måde præget af de danske ligestillingsidealer, men de har udviklet forskellige kønspolitiske profiler og positioner:

- en position er kritisk over for de officielle ligestillingsidealer og ønsker at forbinde lige rettigheder for kvinder og mænd i det offentlige liv med et ideal om ligestilling i det private liv og accepterer, at kvinder og mænd har forskellige familieroller,
- en anden position har et ideal om lige rettigheder både i det offentlige og private liv, som forbindes med en pragmatisk familiepølsepraksis, der bygger på en løbende forhandling mellem krav i majoritets- og minoritetskulturer.

Undersøgelsen viser, at mange politisk aktive kvinder gennem deres politiske praksis skaber nye politiske identiteter og visioner, der forer en målsætning om lighed mellem køn med anerkendelse og respekt for minoritetsgruppers forskellighed. Ønsket om individuel selvbestemmelse kommer dog ofte i konflikt med en stærk familieori-

entering. Det kan ses som en central kønspolitisk udfordring at styrke dialogen om visioner, idealer og realiteter mellem majoritetens og minoriteters familiekulturer om lighed, ligeværdighed og kønsligestilling. Det burde i den forbindelse være en fælles opgave for majoritets- og minoritetskvinder at udvikle ligestillingsmodeller, der kan forene en stærk familieorientering med universelle autonomi- og lighedsideal. Jeg argumenterer på den baggrund for, at der er et behov for at bygge bro mellem den moderne danske ligestillingsmodel - lige rettigheder i det offentlige liv og et ideal om lige forældreroller - og minoriteters vision om ligeværdighed, som accepterer at kvinder og mænd ofte har forskellige familieroller og kønspolitiske identiteter og positioner.

Min konklusion er, at der er behov for mere forskning om, hvordan mødet mellem køn og etnicitet opleves af forskellige minoritetsgrupper med fokus på samspillet mellem majoriteten og minoritetens normer, værdier og visioner og på, hvordan forskellige grupper lever og oplever deres rettigheder og pligter. Hvordan konstrueres minoriteters medborgerskab i lovgivningen og i den officielle diskurs og hvordan påvirkes interaktionen mellem køn, etnicitet og klasse af den institutionelle kontekst? Hvordan formes individuelle, kollektive og nationale identiteter og fællesskaber for forskellige minoritetsgrupper?

3. Køn, rettigheder og globalt medborgerskab

Denne del tematiserer betydningen af de nye udfordringer fra globalisering for nationalstaten, medborgerskabet og kønsmagtrelationerne. Hvordan påvirker disse ændringer sociale bevægelser, netværk og frivillige organisationers kamp for anerkendelse, rettigheder og indflydelse, lokalt, nationalt og globalt? Afslutningsvis diskuteres, om det er muligt og ønskeligt at udvikle et kosmopolitisk medborgerskab, der kan forbinde kvinders krav om rettigheder, anerkendelse og indflydelse i de nationale velfærdsstater og demokratier med det transnationale niveau og udvide kravet om nationale medborgerrettigheder med generelle krav om menneskerettigheder.

Der er for tiden en intens feministisk debat om globalisering og europæiseringens betydning for kvinders medborgerskab (Siim, 2005)¹⁰. Kvindekampen er blevet global og på trods af globaliseringens negative økonomiske konsekvenser, er der en række eksempler på, at kvinder på europæisk og globalt plan har fået nye rettigheder. Jeg vil derfor kort diskutere nogle principielle spørgsmål knyttet til begreber om et globalt civilt samfund og et globalt medborgerskab knyttet til begreber med udgangspunkt i sociale bevægelser kampagne for rettigheder og anerkendelse på transnationalt niveau.

De følgende refleksioner hviler på to eksempler. Det ene fortæller, hvordan den internationale kvindebevægelse udnyttede globaliseringen konstruktivt med det formål at styrke kvinders rettigheder både internationalt og i deres egne lande. De er inspireret af Brooke Ackerly og Susan Moller Okins¹¹ analyse i artiklen “Feminist Social Criticism and the International Movement for Women’s Rights as Human Rights” (1999). De viser, at det lykkedes den internationale bevægelse gennem en kampagne for kvinders rettigheder som menneskerettigheder - ‘women’s rights as human rights’ - at udvide menneskerettighederne til at omfatte kvinders problemer med vold og voldtægt og at sætte fokus på beskyttelse af kvinder og kvinders rettigheder som en integreret del af menneskerettighedssystemet. Kampagnen tolkes som et positivt eksempel på de demokratiske muligheder, der eksisterer for sociale bevægelser og NGO’er på globalt plan.

Det andet eksempel fortæller, hvordan det lykkedes for sorte, etniske minoritets- og migrantkvinder at opnå anerkendelse for deres problemer gennem en kampagne i den europæiske kvindelobby, der både re-

¹⁰ Se f.eks. indledningen til Barbara Hobson, Jane Lewis & Birte Siim, *Contested Concepts in Gender and Social Politics* (2003) og indledningen til John Andersen & Birte Siim, *The Politics of Inclusion and Empowerment. Gender, Class and Citizenship* (2004). De mere strukturelt orienterede paradigmer har fremhævet de problematiske sider ved globaliseringen i forhold til kvinders økonomiske og politiske magt. Tesen om en feminisering af fattigdommen og om EU som et centralistisk og elitært projekt - et Fort Europa - ser både globalisering og europæisering som en barriere for i udvikling af kvinders økonomiske, sociale og politiske rettigheder. Mere institutionelle og aktørorienterede tilgange har til gengæld argumenteret for, at både europæisering og globalisering også har skabt nye muligheder for en udvidelse af kvinders rettigheder, anerkendelse og indflydelse, f.eks. Ulrike Liebert, *Gendering Europeanisation* (2003) og Barbara Hobson, *Recognition Struggles. Contested Identities, Agency and Power* (2003).

¹¹ Brooke Ackerly og Susan Moller Okins eksemplariske artikel er trykt i Ian Shapiro & Casiano Hacker-Cordón, *Democracy’s Edge*, ss. 134-162.

sulterede i økonomisk støtte og større indflydelse i EU. Den tolkes af Fiona Williams¹² i artiklen “Contesting ‘race’ and gender in the European Union: a multilayered recognition struggle for voice and visibility” (2003) som et udtryk for en vellykket kamp for at udvide kvinders rettigheder i EU ved at ændre diskursen til at omfatte interaktion mellem køn og race.

De to cases belyser spændingen mellem på den ene side rettigheder og anerkendelse og på den anden side økonomisk omfordeling og ændring af strukturelle magtforhold på globalt plan. De udfordrer begge adskillelsen mellem en ‘anerkendelses-’ og ‘omfordelingspolitik’. De peger dels på, at der eksisterer en sammenhæng mellem kvinders kamp for civile, politiske og sociale rettigheder, dels på at ‘anerkendelseskampe’, der handler om at respektere kvinders erfaringer og problemer, ofte er tæt forbundet med bestræbelser på at omfordele økonomiske ressourcer. Endelig peger de to cases på, at kampe om anerkendelse og omfordeling ofte opererer samtidigt i forhold til både lokal, national og transnational politik.

De to kampagner kan fortolkes som et bidrag til debatten om et globalt demokrati og medborgerskab, fordi de viser, at de frivillige organisationers aktiviteter i det civile samfund ikke nødvendigvis er bundet til nationalstaten, men i mange tilfælde udvides til den internationale arena.

To strategier for et globalt demokrati

Globaliseringen af rettigheder og pligter kan fortolkes som kernen i en globalisering af medborgerskabet. Et af de omdiskuterede spørgsmål i debatten om et kosmopolitisk demokrati er, om det er muligt og ønskeligt at transformere de demokratiske værdier om ansvarlighed og individuelle rettigheder knyttet til nationalstaten til det internationale niveau?

Der er en afgørende forskel mellem de to hovedstrategier for et kosmopolitisk demokrati: Den ene strategi udviklet af David Held i *Democracy and the Global Order: From Modern State to Cosmopolitical Governance* (1995) sigter mod at udvikle et sæt af demokratiske institutioner på globalt plan. Denne model for et kosmopolitisk demokrati

¹² Artiklen er trykt i Barbara Hobson, *Recognition Struggles. Contested Identities, Agencies and Power* (2003).

giver sociale bevægelser en begrænset rolle. Den bygger på en udvikling af et bedre og mere retfærdig styre gennem en strategi, der betegnes som en 'dobbelt demokratisering' af nationalstaterne og det internationale samfund, med det formål at udvikle 'kosmopolitiske borgere'. Pointen er, at politisk autoritet og legitimitet skal spredes 'nedenfor' 'ovenover' og 'ved siden af' nationalstaten. Den politiske proces skal udvide de demokratiske rettigheder og pligter gennem en reform af FN 'fra oven'.

Den anden strategi for et radikalt demokrati udviklet af John Dryzek i *Deliberative Democracy and Beyond* (2000) sigter mod at skabe et globalt civilt samfund 'fra neden' gennem hvilke sociale bevægelser, netværk og NGO'er samarbejder for at gennemføre deres mål på tværs af nationale grænser. Det globale civilsamfund fortolkes som et sted for modstand mod den politiske globalisering, eksemplificeret ved 'The World Social Forum', en samling af sociale bevægelser, netværk og NGO'er, som mødes en gang om året i Porto Alegre, Brasilien. Her indgår den internationale kvindebevægelse som en del af det internationale civile samfunds kamp for en ændring af de dominerende diskurser, og bevægelsens succes kan anvendes som en demonstration af muligheden for at udvide demokratiet 'fra neden' gennem mobilisering af befolkningen og påvirkning af den globale offentlighed.

Begge tilgange ser den politiske globalisering som et argument for at styrke FNs rolle og sikre en gennemførelse af menneskerettighederne, f.eks. gennem vedtagelse af et 'human rights regime' – dvs. en international lovgivningsramme til beskyttelse af menneskerettigheder.

Feministiske demokratiforskere er dels, som Ackerly og Okin (1999), inspireret af David Helds teori om kosmopolitisk demokrati, og dels, som Hobson (2003), af de radikaldemokratiske tilgange som betoner en demokratisering 'nedefra' Specielt postkoloniale forskere inspireret af sorte og 3. verdens feminister fremhæver som John Dryzek, at NGO'er, sociale netværk og frivillige organisationer kan og bør spille en central rolle både som arenaer for og som kilder til demokrati. Sociale bevægelser opfattes som de væsentligste aktører for social forandring, og de skal både bidrage til at pluralisere og globalisere magtre-

lationer, udvide demokratiet hinsides staten, begrebsliggøre aktørerne og skabe social forandring.

Opsummerende kan vi konstatere, at kvinders internationale kampagne for rettigheder og anerkendelse kan fortolkes ud fra forskellige perspektiver. Radikaldemokratiske tilgange og en række feministiske demokratiforskere vil pege på, at den politiske globalisering har bidraget til at give nogle befolkningsgrupper nye muligheder for at udvide deres demokratiske rettigheder og få større indflydelse på politiske beslutninger. Den internationale kvindebevægelse fortolkes her som en del af et potentielt globalt civilsamfund, som er dannet omkring bestemte temaer, først og fremmest miljø/bæredygtig udvikling, køn/menneskerettigheder og krig/fred (Dryzek, 2000).

De succesfulde internationale kampagner for kvinders rettigheder kan tolkes som støtte til de radikale demokraters model for en demokratisering 'nedefra', hvor sociale bevægelser, netværk og NGO'er spiller en afgørende rolle for at ændre de dominerende diskurser og den offentlige opinion og dermed skabe forudsætninger for en international regulering hinsides nationalstaterne. Men i David Helds optik illustrerer de to cases samtidig nogle grænser for den radikaldemokratiske model, der er knyttet entydigt til en styrkelse af civilsamfundet. Denne tilgang kan pege på, at civilsamfundet ikke i sig selv er demokratisk, som Hobson (2003), selv om der hos nogle forfattere kan spores en tendens til at idealisere de sociale bevægelser i forhold til staten og markedet. Man kan desuden pege på, at heller ikke alle kvindebevægelserne er demokratiske, og studiet af den europæiske kvindelobbys diskursændring mod at anerkende diversitet rejser en række kritiske spørgsmål om, hvordan menneskerettighederne kan gennemføres, og om hvem der har magten til at definere målsætning og strategi?

Den foreløbige konklusion er, at der er et stort behov for at analysere rettigheder uden for nationalstatens grænser, og der er fremsat en række vægtige argumenter for at forene diskursen om medborgerrettigheder med en teori om menneskerettigheder¹³. Der er også et behov for et begreb om et globalt medborgerskab, der kan sætte fokus på de rige landes medansvar over for de stater og samfund i udviklingslandene,

¹³ Se f.eks. Brian Turner, *Citizenship and Social Theory* (1994).

som mangler ressourcer til at omsætte udviklingen af menneskerettigheder, som de er defineret i FNs charter, til effektive medborgerrettigheder. Et begreb om et globalt medborgerskab peger på, at den rige verdens nationalstater bør udvikle en form for global ansvarlighed 'a politics of responsibility' for udviklingen i den 3. verden.

Konklusion

Et af forelæsningsens budskaber er at køns- og samfundsforskningen får nye opgaver i en globaliseret verden med voksende migration. Et hovedtema er at undersøge, hvorledes den kønsbetingede ulighed spiller sammen med andre former for ulighed, specielt i forhold til etnicitet, klasse og nationalitet. Globaliseringen har øget forskellene mellem kvinder, og mellem mænd, men specielt den politiske globalisering har samtidig betydet en voksende udbredelse af idealer om lighed, anerkendelse og respekt for universelle menneskerettigheder.

Jeg har argumenteret for, at der i en globaliseret verden er behov for både universelle og differentierede rettigheder, og de to cases viser, at modsætningen mellem lighed og forskellighed ikke er et logisk men et kreativt dilemma, som kan løses i praksis. Samtidig med, at de nationale kvindebevægelser er fragmenterede har den internationale kvindebevægelse bidraget til at øge opbakningen til ideen om kvinders rettigheder, f.eks. er forbud mod seksualiseret vold en integreret del af de universelle menneskerettigheder, og den har styrket de fælles visioner om kvinders selvbestemmelse og ligeværdighed i det private og offentlige liv. Men det er omdiskuteret, hvem der har autoritet og legitimitet til at gennemføre menneskerettighederne, hvordan og med hvilke midler. Det er omdiskuteret, om det er muligt og ønskeligt at udvikle demokratiet ud over nationalstaten, og om hvilken rolle nationalstaterne, de internationale sociale bevægelser og organisationer skal spille for udviklingen af et kosmopolitisk demokrati.

Jeg har tidligere formuleret tre præmisser for min forskning om køn og medborgerskab (Siim, 2000):

- '*Gender matters*' – at køn gør en forskel. Den tese blev udviklet som en kritik af de individ- og klassesdominerede paradigmer og

peger på kønnets betydning for medborgerskabet, ikke mindst betydningen af individers identiteter og handlinger som politiske aktører.

- *‘Context matters’ – at konteksten gør en forskel.* Den tese blev udviklet som en kritik af universelle begreber og teorier eller generaliseringer ud fra de dominerende anglo-amerikanske samfundsforhold. Det peger på, at medborgerskabets udformning og betydning er påvirket af historiske traditioner og sociale, politiske og kulturelle forhold.
- *‘Politics matters’ – at politikken gør en forskel.* Den tese blev udviklet som en kritik af de strukturalistiske paradigmer og peger på politikens relative autonomi, specielt samspillet mellem lovgivning, politiske institutioner, rettigheder og aktørernes politisk praksis.

Pointen er, at disse teser må nytænkes i lyset af en global optik. Med inspiration fra de nye udfordringer fra globalisering og migration vil jeg afslutningsvis reformulere de tre teser og samtidig pege på nogle centrale forskningsbehov for de næste 4-5 år:

- *Køn gør stadig en forskel*, men kønnet spiller sammen med nye former for differentiering. Der er et behov for mere tværfaglig forskning som belyser mødet mellem køn og andre forskelssættende kategorier som klasse, etnicitet, seksualitet og nationalitet. Begrebet intersektionalitet – på engelsk et mødested mellem køn og andre ulighedsskabende faktorer – er kommet på kønsforskningens dagsorden, og der er behov for at udvikle tværfaglige paradigmer, der udforsker hvordan uligheder og differentieringer skabes, reproduceres og forandres.
- *Konteksten gør en forskel*, men der er behov for komparativ forskning af samspillet mellem køns- og velfærdsregimer og andre ulighedssystemer som migrationsregimer. I de kommende år er der behov for at udvikle et samarbejde med nordiske og europæiske forskere med henblik på at studere, hvordan europæisering og globalisering påvirker de nationale velfærdsregimer ud fra et

køns-, klasse- og minoritetsperspektiv, f.eks. om det fremmer en konvergens eller divergens mellem regimerne.

- *Politik gør stadig en forskel* i en globaliseret verden, men der er behov for forskning om kvinders og minoriteters lokale, regionale og nationale kamp for lige medborgerrettigheder, respekt og indflydelse som inddrager et europæisk og globalt perspektiv. I de kommende år er der behov for en dialog mellem kønsforskere og udviklings- og minoritetsforskere for at studere samspillet mellem nationale og globale uligheder i et køns- klasse- og minoritetsperspektiv.

Birte Siim,
december, 2005

Litteraturliste

Ackerly, Brooke og Susan Moller Okin (red) (2003): "Feminist Social Criticism and the International Movement for Women's Rights as Human Rights", i Ian Shapiro og Casiano Hacker-Cordón (red), *Democracy's Edge*, Cambridge: Cambridge University Press.

Andersen, Johannes m.fl. (red) (1993): *Medborgerskab. Demokrati og politisk deltagelse*, Herning: Forlaget Systime.

Andersen, Johannes og Lars Torpe (red) (1994): *Demokrati og politisk kultur*, Herning: Forlaget Systime.

Andersen, John og Birte Siim (red) (2004): *The Politics of Inclusion and Empowerment. Gender, Class and Citizenship*, New York: Macmillan/Palgrave.

Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities*, New York: Verso.

Borchorst, Anette, Ann-Dorte Christensen og Birte Siim (red) (2003): "Magtens kønnede ansigter" i Peter Muk Christiansen og Lise Togeby (red.), *På sporet af magten*, Århus: Århus Universitetsforlag.

Christensen, Ann-Dorte og Birte Siim (red) (2001): *Køn, demokrati og modernitet – mod nye politiske identiteter*, København: Hans Reitzels Forlag.

Dryzek, John (2000): *Deliberative Democracy and Beyond*, New York: Oxford University Press.

Fraser, Nancy (1997): *Justice interruptus. Critical Reflections on the Postsocialist Condition*, New York: Routledge.

Held, David (1995): *Democracy and the Global Order: From Modern State to Cosmopolitical Governance*, Cambridge: Policy Press.

Hobson, Barbara (2003): *Recognition Struggles. Contested Identities, Agencies and Power*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hobson, Barbara, Jane Lewis og Birte Siim (red) (2003): *Contested Concepts in Gender and Social Politics*, Cheltenham, UK/Northampton, MA, USA: Edward Elgar.

Honneth, Axel og Nancy Fraser (red) (2003): *Redistribution or Recognition - A Political-Philosophical Exchange*. London: Verso.

Koopman, Ruud og Poul Statham (red) (2000): *Challenging Immigration and Ethnic relations Politics. Comparative European Perspectives*, Oxford: Oxford University Press.

Kymlicka, Will (1995): *Multicultural Citizenship*, Oxford. Clarendon Press.

Liebert, Ulrike (2003): *Gendering Europeanisation*, Bruxelles: P.T.E. – Peter Lang.

Lister; Ruth (1997): *Citizenship. Feminist perspectives*, Houndmills: Macmillan.

Marshall, T. H. (2003): *Medborgerskab og social klasse*, København: Hans Reitzels Forlag.

Okin, Susan Moller (1999): "Is Multiculturalism Bad for Women", *Boston Review*, Oktober/November 1997.

Okin, Susan Moller (1999): "Titel", i Joshua Cohen, Matthew Howard and Martha C. Nussbaum (eds) *Is Multiculturalism Bad for Women*, Princeton: Princeton University Press.

Pateman, Carol (1988): *The Sexual Contract*, Cambridge: Policy Press.

Phillips, Anne (1995): *The Politics of Presence*, Oxford: Clarendon Press.

Siim, Birte (2000): *Gender and Citizenship: Politics and Agency in France, Britain and Denmark*, Cambridge: Cambridge University Press.

Siim, Birte (2003): *Medborgerskabets udfordringer – etniske minoritetskvinders politiske myndiggørelse*, Århus: Århus Universitetsforlag.

Siim, Birte (forthcoming): "Køn, rettigheder og globalt medborgerskab", *GRUS*, temanummer om globalisering, europæisering og demokrati.

Togeby, Lise (2003): *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*, Århus: Århus Universitetsforlag.

Togeby, Lise, Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen og Signild Vallgård (red) (2003), *Magt og demokrati i Danmark. Hovedresultater fra Magtudredningen*, Århus: Århus Universitetsforlag.

Turner, Bryan (1990): "Outline of a theory of citizenship", *Sociology*, vol. 24, nr. 2.

Young, Iris Marion (1990): *Justice and the politics of difference*, Princeton: Princeton University Press.

Yuval-Davis, Nira (1997): *Gender and Nation*, London: Sage.

Williams, Fiona (2003): "Contesting 'race' and gender in the European Union: a multilayered recognition struggle for voice and visibility", i Barbara Hobson, *Recognition Struggles. Contested Identities, Agencies and Power*, Cambridge: Cambridge University Press.

Publikationer i FREIA's skriftserie:

1. Karin Widerberg: Udfordringer til kvinneforskningen i 1990'erne - foredrag på Center for Kvinneforskning i Aalborg 10.5.90, 1992
2. Feminist Research. Aalborg University. Report 1976-1991, 1992
3. Ann-Dorte Christensen: Kvinder i den nye fredsbevægelse i Danmark - mellem køkkenruller, resolutioner og teltpæle, 1992
4. Ulla Koch: Uformel økonomi og social arbejdsdeling - en fortælling om tværfaglighed og det umuliges kunst, 1992
5. Marianne Rostgaard: Kvindearbejde og kønsarbejdsdeling i tekstilindustrien i Danmark ca. 1830 - 1915, 1992
6. Inger Agger: Køn og krænkelse - om politisk vold mod kvinder, 1992
7. Margrethe Holm Andersen: Heks, hore eller heltinde? - et case-studie om tanzanianske kvinders politiske deltagelse og kønsideologier i forandring, 1993
8. Ulla Koch: A Feminist Political Economics of Integration in the European Community - an outline, 1993
9. Susanne Thorbek: Urbanization, Slum Culture, Gender Struggle and Women's Identity, 1993
10. Susanne Thorbek: Køn og Urbanisering, 1994
11. Poul Knopp Damkjær: Kvinder & rektorstillinger - et indlæg i ligestillingsdebatten, 1994
12. Birte Siim: Det kønnede demokrati - kvinders medborgerskab i de skandinaviske velfærdsstater, 1994
13. Anna-Birte Ravn: Kønsarbejdsdeling - diskurs og magt, 1994.
14. Bente Rosenbeck: Med kønnet tilbage til den politiske historie, 1994
15. Jytte Bang og Susanne Stubgaard: Piger og fysik i gymnasiet, 1994
16. Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudberg: Jenter og gutter i forandring, 1994
17. Jane Lewis: Gender, Family and the Study of Welfare 'Regimes', 1995
18. Iris Rittenhofer: A Roll in the Hay with the Director: The Manager in a Genderhistorical Perspective, 1995

19. Ruth Emerek: On the Subject of Measuring Women's (and Men's) Participation in the Labour Market, 1995
20. Maren Bak: Family Research and Theory in Denmark: A Literature Review, 1995
21. Ann-Dorte Christensen & Birte Siim: Gender, Citizenship and Political Mobilization, 1995
22. Hanne Marlene Dahl: Contemporary Theories of Patriarchy - Like a Bird without Wings? Power, Signification and Gender in the Reproduction of Patriarchy, 1995
23. Lene Klitrose: Moving far beyond the Separated Fields of Patriarchal Scholarship: the Qualitative Leap of Philosophical Daring, 1995
24. Ulla Koch: Omsorgsbegrebet i lyset af international økonomisk integration - begrebs- og metodediskussion, 1995
25. Karen Sjørup: Patriarkatet og det kvindelige subjekt, 1995
26. Susanne Thorbek: Women's Participation in Slum Organizations - Does it Make a Difference?, 1995
27. Mette Groes: Kvinder laver daghøjskoler for kvinder, 1995
28. Signe Arnfred: Conceptualizing Gender, 1995
29. Durre Ahmed: Essence and Diversity in Gender Research, 1995
30. Ann Schlyter: Women's Responses to Political Changes in Southern Africa - Common Grounds and differences, 1995
31. Diana Mulinari: Thinking about Feminism, 1995
32. Susanne Thorbek: Global Context - Local Concepts, 1995
33. Sylvia Walby: Key Concepts in Feminist Theory, 1996
34. Yvonne Hirdman: Key Concepts in Feminist Theory – Analysing Gender and Welfare, 1996
35. Anna Alten: The Incompatibility of Entrepreneurship and Femininity: A Dilemma for Women, 1996
36. Jane Lewis: Equality, Difference and Gender in Twentieth Century Welfare States, 1996
37. Eileen Drew: Key Concepts Employed to Understand Gender in Relation to the Labour Market, 1996

38. Ilona Ostner: Individualization, Breadwinner Norms, and Family Obligations. Gender Sensitive Concepts in Comparative Welfare, 1996
39. Feminist Research. Aalborg University. Report 1996-1999, 1997
40. Ruth Lister: Engendering Citizenship, Work and Care, 1997
41. Ruth Lister: Citizen or Stakeholder. Policies to combat social exclusion and promote social justice in the UK, 1997
42. Anne Showstack Sassoon: Beyond Pessimism of the Intelligence: Agendas for Social Justice and Change, 1997
43. Lilja Mósesdóttir: Breaking the Boundaries: Women's Encounter with the State in Sweden, Germany and the United States, 1997 Labour Market, 1996
44. Ruth Emerek, Jeanette E. Dahl og Vibeke Jakobsen: Migrant Women on the Danish Labour Market, 2000
45. Birte Siim: Dilemmas of Citizenship in Denmark – Lone Mothers between Work and Care, 1999
46. Iris Rittenhofer: Historicizing the “Glass Ceiling”. The engendering of difference in German and Danish media presentations of leadershipdebates 1960 – 1989, 2000
47. Chiara Bertone: Familiens rolle i og kvinders krav til de sydeuropæiske velfærdsstater: et studie om Italien, 1999
48. Margareta Bäck-Wiklund: Senmodernt familjeliv och föräldraskap – om traditionella roller och nya identiteter, 2001
49. Pernille Tanggaard Andersen: Retten til at vælge fællesskab – Yngre ufaglærte kvinders opfattelse af og praksis om fællesskab og solidaritet, 2002
50. Birte Siim: Feministiske bidrag til politisk teori, 2003
51. Anna-Birte Ravn: Economic Citizenship: Debates on Gender and Tax Legislation in Denmark, 1903-83, 2004
52. Christina Fiig: En feministisk offentlighed – Ph. D-forelæsning, Aalborg Universitet den 23. september 2004
53. Ann-Dorte Christensen: The Danish Gender Model and New Political Identities among Young Women, 2004
54. Hege Skjeie: Trosfrihet og Diskrimineringsvern, 2005

55. Kathleen B. Jones: Reflections on Violence and Gender in an Era of Globalization: A Philosophical Journey with Hannah Arendt, 2005
56. Gunhild Agger: Køn i *Matador* og *Krøniken*, 2005
57. Tina Kjær Bach: Kvinder i kommunalpolitik – rapport udarbejdet for Ligestillingafdelingen, 2005
58. Birte Siim: Køn, magt og medborgerskab i en globaliseret verden, 2005